

Голові разової спеціалізованої вченої ради № ДФ 26.888.03
Академії праці, соціальних відносин і туризму
професору Карагодіній Олені Геннадіївни

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук
Кравченко Оксани Олексіївни,
на дисертацію Ярошенко Алли Анатоліївни
«Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті
розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених
батьківського піклування», представлену на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
231– соціальна робота (23 – «Соціальна робота»).

Аналіз дисертації Ярошенко Алли Анатоліївни «Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» дає змогу сформулювати узагальнені висновки про актуальність, ступінь обґрунтованості основних наукових положень, рекомендацій, достовірність, наукову новизну, практичну значущість, а також дати загальну оцінку роботі, головні результати якої мають захищатися на засіданні разової спеціалізованої вченої ради № ДФ 26.888.03 в Академії праці, соціальних відносин і туризму.

1. Актуальність теми.

Гендерна тематика за останні роки набуває дедалі більшої актуальності у наукових розробках із соціальної роботи, оскільки гендерна рівність розглядається як одне з основних прав людини і необхідна основа для досягнення цілей сталого розвитку. Наразі в Україні відбувається процес інституціоналізації та розбудови системи догляду й виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейному або наближеному до сімейного середовищі, тому питання підвищення гендерної компетентності соціальних працівників, які надають послуги сімейним формам виховання, постає надзвичайно гостро. Попри позитивні зрушення у

напрямку рівноправ'я, дотепер у родинях залишається нерівноправним розподіл домашньої роботи і дій, пов'язаних із вихованням і доглядом за дітьми. З огляду на це, формування гендерної компетентності фахівців, підтримка гендерно чутливих стратегій, розширення практики включення гендерної складової до надання послуг клієнтів соціальних служб, гендерна експертиза освітніх програм і навчальних посібників у соціальній роботі здатні призупинити поглиблення нерівності, сприяти забезпеченню гендерного паритету та подоланню гендерних стереотипів у нашій країні.

Саме тому дослідження А.А. Ярошенко видається на часі для соціальної роботи, адже у ньому здобувачкою представлено власне оригінальне розв'язання проблеми формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання. Важливість дослідження підкреслюється його зв'язком із науковими програмами і планами. Обраний напрям досліджень є частиною комплексної дослідницької теми кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці соціальних відносин та туризму «Розширення спектру послуг у галузі соціальної роботи як складова трансформації соціальної політики в Україні», яка виконується в межах загальноакадемічної теми «Соціально-економічні основи праці в умовах глобалізаційних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0116U004347). Тому вважаємо, що тема дисертації А.А. Ярошенко актуальна, суспільно й науково важлива.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендації, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету і завдання дослідження. Текст дисертації свідчить про те, що авторка добре розуміється на теорії, методології, методах вивчення досліджуваної проблеми.

Матеріали розділів викладені відповідно до заявлених мети і завдань, відповідають сутності об'єкта і предмета дослідження. Об'єктом дослідження А.А. Ярошенко визначила гендерну компетентність як складову

впровадження гендерно чутливої практики соціальної роботи, а його предметом – формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання. Мета цього дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні впровадження гендерно чутливої практики у соціальній роботі та розробленні тренінгової програми формування гендерної компетентності для соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання. Здобувачкою визначено 5 основних завдань, які були реалізовані на різних етапах наукового пошуку за допомогою обґрунтованого комплексу методів у межах критичної та інтерпретативної парадигм досліджень у соціальній роботі, а саме: *теоретичних* (системний аналіз даних джерельної бази для визначення стану розробленості проблеми, інтерпретація отриманих результатів); *емпіричних* (включене спостереження, контент-аналіз навчальних матеріалів і висловлювань учасників дослідження, фокусовані групові інтерв'ю, анкетне опитування, тестування з використанням статево-рольового опитувальника С. Бем, коротких варіантів методик оцінювання амбівалентного сексизму по відношенню до жінок і чоловіків П. Гліка і С. Фіск); *формувального впливу* (дослідження в дії).

Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих здобувачкою у дисертації, їх вірогідність були забезпечені й використанням широкої джерельної бази за темою дисертації, відповідністю предметної спрямованості дисертаційного дослідження сучасним уявленням про зміст та призначення досліджень у соціальній роботі, а також апробацією отриманих результатів на вітчизняних і зарубіжних наукових конференціях.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Ознайомлення зі змістом дисертації та основними публікаціями дозволяє визнати, що мету дослідження виконано. Основні положення роботи характеризуються певною науковою новизною і сформульовані авторкою особисто. Зокрема, у дисертації вперше у вітчизняній соціальній

роботі ґрунтовно описано структуру феномену гендерної компетентності соціальних працівників з урахуванням гендерно чутливого і феміністичного підходів і доповнено її компонентом «лідерство». Здобувачкою було унаочнено основні атрибути феміністичної соціальної роботи, обговорено розвиток професійної підготовки соціальних працівників у контексті впровадження ідей гендерної рівності, а також розкрито сутність і види інноваційних технологій навчання відповідно до функцій соціального працівника в роботі з сімейними формами виховання.

Крім того, вперше здійснено гендерний аналіз програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання «Прайд»; розроблено і апробовано модель тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників «УСПІХ» для підготовки фахівців, які здійснюють підготовку кандидатів та соціальний супровід сімейних форм виховання. Таким чином, змістовне наповнення пунктів наукової новизни справді має теоретичне та практичне значення як для науки соціальної роботи, так і для споріднених з нею за об'єктом наукової уваги напрямів наукової думки. Дисертація А.А. Ярошенко сприймається як новий погляд на проблему формування гендерної компетентності соціальних працівників з урахуванням феміністичної теорії із належно прокоментованими узагальненнями і висновками.

4. Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях.

Ключові положення й результати дисертаційної роботи належним чином висвітлені й апробовані у 18 публікаціях різного рівня. За матеріалами дисертації опубліковано 8 статей, з них 5 статей одноосібно (3 статті – в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у виданні у країнах ЄС/ОЕСР, 2 статті – в колективних закордонних монографіях, 2 статті – в наукових виданнях України) та 10 тез доповідей (6 тез – у збірниках матеріалів конференцій міжнародного рівня, 4 тези – у збірниках матеріалів конференцій всеукраїнського рівня). Кількість, обсяг та зміст друкованих

праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.

Щодо композиції дисертації, то вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків, визначається чіткою логікою викладу змісту дисертації без зайвого занурення у дотичні до дослідження проблеми. Повний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з них основного тексту – 183 сторінки. Робота включає 16 таблиць, 15 рисунків, 6 додатків. Перелік використаних джерел містить 312 найменувань, із них 126 – англійською мовою.

Структура дисертації логічно побудована і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань. Кожен із розділів є логічно сформульованим елементом теоретичного, організаційно-методичного і дослідно-експериментального рівнів наукової рефлексії, що дозволило обґрунтувати та експериментально довести ефективність соціально-педагогічних умов формування гендерної компетентності соціальних працівників.

У *першому* розділі дисертаційної роботи «Теоретичні засади формування гендерної компетентності в сучасній соціальній роботі» розкрито стан розвитку гендерно чутливого та феміністичного підходів у соціальній роботі; проаналізовано сучасні концепції розуміння сутності та компонентів гендерної компетентності; розглянуто шляхи підготовки соціальних працівників до гендерно чутливої практики у контексті професійної підготовки.

У *другому* розділі дослідження «Організаційно-методичні засади емпіричного дослідження» представлено дизайн та методологію емпіричного дослідження, уточнено специфіку та складники гендерного аналізу. Зокрема, здобувачкою при розробці дизайну дослідження було враховано феміністську методологію, тому перевага була надана якісним методам

дослідження. Розроблення методології емпіричного дослідження спиралося на мультиметодний дизайн, критичну та інтерпретативну парадигми, включало дослідження в дії, включене спостереження і гендерний аналіз.

У *третьому* розділі «Гендерний аналіз практики підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання» дисертаційної роботи розглянуто результати гендерного аналізу змісту і реалізації програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання, а також результати вивчення репрезентацій гендерних уявлень соціальних працівників і кандидатів для створення сімейних форм виховання.

У *четвертому* розділі «Тренінгова програма формування гендерної компетентності соціальних працівників» здобувачкою розкрито процесуальні компоненти експериментальної методики, у якій продемонстровано творчий підхід і фундаментальну обізнаність дисертанта в питаннях гендерно чутливої соціальної роботи, врахування принципів андрагогіки, концепції компетентнісного підходу. Дослідно-експериментальна робота з апробації тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників «УСПІХ» містить адекватний поставленим завданням діагностичний інструментарій. У цьому розділі розкрито результати апробації тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників і перспективи трансформації підходів до формування гендерної компетентності соціальних працівників в Україні.

Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що автором зроблені обґрунтовані висновки та сформульовані конкретні практичні рекомендації. Дисертацію А.А. Ярошенко можна вважати самостійною і структурно завершеною науковою роботою, її оформлення у цілому відповідає діючим вимогам Міністерства освіти і науки України, що висувуються до такого роду наукових робіт. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту і має як науково-теоретичну, так і практичну цінність.

6. Практичне значення отриманих результатів.

Нам імпонує практична спрямованість дисертації А.А. Ярошенко. Відображена в експериментальній методиці формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка дає змогу закласти підґрунтя для подальшої реалізації важливих освітніх завдань. Розроблені модулі тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників «УСПІХ» успішно пройшли апробацію, що підтверджено відповідними результатами опитування, і можуть бути інтегровані до освітніх програм закладів вищої освіти, програм підвищення кваліфікації соціальних працівників, а також застосовані як методичне забезпечення діяльності центрів соціальних служб і профільних неурядових організацій. Здобувачкою було запропоновано й авторський інструмент – семикрокову кругову модель аналізу випадку у роботі з використанням методу кейс-стаді. Окремі модулі програми можуть бути використані для включення у програми підвищення виховного потенціалу батьків, які створили сімейні форми виховання.

7. Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Загалом дисертаційне дослідження здійснено на високому науково-теоретичному рівні. Оцінюючи в цілому роботу А.А. Ярошенко позитивно, хотілося б звернути увагу на деякі її дискусійні положення, оскільки певні уточнення, зауваження та рекомендації дадуть змогу удосконалити обумовлену проблематику.

1. У підрозділі 1.1 «Розвиток гендерно чутливого та феміністичного підходів у соціальній роботі як вияв антидискримінаційної практики» здобувачка, на мій погляд, недостатньо мірою аргументувала, чому саме теоретичні рамки феміністичної соціальної роботи були обрані нею в якості теоретичного підґрунтя дослідження формування гендерної компетентності соціальних працівників. До того ж потребує уточнення, які спільні точки

лотику мають гендерно чутливий і феміністичний підходи, а в чому може бути їхня різниця.

2. У підрозділі 1.3 «Підготовка соціальних працівників до гендерно чутливої практики у контексті професійної підготовки» здобувачкою представлені спеціалізовані курси, які мають на меті знайомство з гендерною теорією, оволодіння навичками впровадження гендерно чутливої моделі практики соціальної роботи), на прикладі програм чотирьох українських університетів (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Сумський державний педагогічний університет ім. А. Макаренка, Національний університет «Львівська політехніка», Бердянський державний педагогічний університет), проте вона не пояснила, за допомогою яких методів було обрано зазначені заклади вищої освіти. На наш погляд, результати аналізу і порівняння спеціалізованих програм з гендерних аспектів соціальної роботи, які викладаються в українських закладах вищої освіти, могли би стати додатковими аргументами задля посилення наукової новизни дослідження.

3. У підрозділі 2.1 «Дизайн та методологія емпіричного дослідження» варто було б прописати особливості та певні обмеження формування вибірки, її репрезентативність. Доцільним видається і з'ясувати, яка частка респондентів проходила навчання на спеціалізованих курсах з гендерних аспектів соціальної роботи під час навчання у закладах вищої освіти.

4. На с. 2, 36 здобувачкою вживаються вирази «авторська розробка», «авторська модель», проте зазначимо, що авторською зазвичай називають модель/методику, яка була відповідним чином валідізована та зареєстрована згідно чинного законодавства. З огляду на це, вважаємо що краще було б вживати словосполучення на кшталт «модель/методика, розроблена авторкою».

Після аналізу тексту нами відзначається дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності у повному обсязі.

8. Висновок.

Висловлені зауваження не знижують цінності наукової роботи А.А. Ярошенко, її практичного і теоретичного значення, водночас вони можуть стати стимулом подальших наукових перспектив автора. Рецензована дисертаційна робота виконана вперше і є цілісним, завершеним науковим дослідженням, виконаним автором самостійно на актуальну тему.

Зважаючи на актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і вірогідність, а також значну практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота А.А. Ярошенко «Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), що дає підстави для присудження А.А. Ярошенко наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота» (23 – «Соціальна робота»).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи,
декан факультету соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини.

Оксана КРАВ'ЧЕНКО

Ректор Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук,
професор

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ

